

SZAKOLCZAI GYÖRGY

BRETTON WOODS ELŐTT: A KEYNES-TERV ALAPVÁLTOZATA, VALAMINT WHITE ELLENJAVASLATA ÉS A LEGFONTOSABB TANULSÁGOK

Ezen írás célja a jelenlegi nemzetközi pénzügyi intézmények, elsősorban a Valutaalap kialakulásának és az akkori vitáknak az ismertetése, működésük alapelveinek, az ezzel kapcsolatos tapasztalatoknak, valamint a mindebből levonható tanulságoknak és következtetéseknek, továbbá mindenek előtt a pénzügyi rendszer kívánatos jövőjére vonatkozó javaslatoknak a leírása és összefoglalása. Ez a cikk tehát elsősorban a Keynes-terv második, a hivatalos nemzetközi tárgyalásokat megindító változatát ismerteti, valamint az ezzel nagyrészt ellentétes amerikai White-tervnek az ezzel szembeni kritikáját.

BEVEZETÉS

A Bretton-Woods-i tárgyalások és az ezeken létrehozott pénzügyi intézmények mindmáig döntő mértékben határozzák meg a világ pénzügyi rendszerét és – főként a legutóbbi évtizedekben – a kevésbé fejlett országok gazdasági helyzetét. A domináns felfogás szerint nincs szükség ezen intézmények alapvető reformjára, a domináns felfogás egy másik változata szerint erre szükség volna ugyan, de ez nem látszik megvalósíthatónak. A főirány progresszív ellenzéke szerint radikális reformokra van szükség.

Ez a helyzet szükségessé teszi az egész kérdéskör alapokig menő vizsgálatát. Erről a témáról eddig már két cikket is jelentettem meg az Általános Vállalkozási Főiskola Tudományos Közlemények sorozatában [Szakolczai 2011 és 2012], ezzel azonban ez a munka távolról sincs befejezve, sőt indokoltnak látszik egy ezeknél rövidebb, de ezeknél szélesebb kört tájékoztató cikk megírása is. Ez az írás ennek az igénynek tesz eleget, ugyanakkor újra hangoztatni kell, hogy valamennyi cikk egy nagyobb, távolról sem befejezett kutatási projekt része. A teljes kérdéskör csak egy ennél lényegesen terjedelmesebb és részletesebb kiadványban lesz tárgyalható.

Nem titkolom, sőt határozottan leírom azt a véleményemet, hogy sokkal helyesebb lett volna a Keynes eredeti elgondolásához sokkal közelebb álló végső megoldás kialakítása. A legutóbbi évek nemzetközi pénzügyi zavarainak döntő részben az az oka, hogy nem ez történt. Szerintem a jövőben olyan megoldás kialakítására kellene törekedni, amely közelebb áll Keynes eredeti elgondolásaihoz, természetesen megfelelőképpen figyelembe véve a világgazdaságban azóta bekövetkezett változásokat.

Ez a cikk az Általános Vállalkozási Főiskolán, a Magyar Tudomány ünnepén, 2011. november 10-én tartott „A magyar gazdaság és társadalom fejlődésének jogi keretei” című tudományos konferencián tartott előadás kiegészített változata.

A Bretton Woods-i tárgyalások előkészítésével foglalkozó és az ÁVF Tudományos Közlemények sorozatában megjelent első cikkben [Szakolczai 2011] a Keynes-terv kialakulásával és első változataival foglalkoztam, elsősorban Keynes [1940–1944/1980] alapján. Az ugyancsak az ÁVF Tudományos Közlemények következő kötetében megjelent második cikkben [Szakolczai 2012] és itt is, erre a cikkre támaszkodva, a Keynes-terv azon változatának a tárgyalására térek át, amelyet az IMF „hivatalos történetírója”, *Horsefield* [1949b: 3–18] közöl, mint negyedik változatot. A White-tervet és a Keynes-terv ebben foglalt kritikáját ugyancsak *Horsefield* [1949b: 37–82] közli. Terjedelmi okokból ez utóbbival nem foglalkozhatunk azzal a részletességgel, mint amellyel ez indokolt lenne.

1. A KEYNES-TERV HORSEFIELD ÁLTAL KÖZÖLT, ÚN. NEGYEDIK VÁLTOZATA

Az amerikaiak ezt az ún. *negyedik változatot* tekintették autentikusnak, a terv hivatalos nemzetközi megvitatása kiinduló pontjának. Ezért kell részletesen ismertetni, megadva a *Horsefield*-nél [1969b: 3] szereplő címet és dátumot is:

Proposals for an International, Currency (or Clearing) Union (Javaslatok egy nemzetközi valuta- vagy klíringunióra) 1942. február 11. Az ismertetés során, noha nem teljes mértékben, de követem az eredeti mű logikai sorrendjét.

1.1. A LEGFONTOSABB SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI ALAPELVEK

„A Valutauniót (Currency Union) az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság hozná létre, amelyeket alapító államoknak neveznének, és amelyeknek speciális pozíciójuk lenne” [i. m. 3. o., 3. pont], noha a tervezet nem definiálja, hogy mit is jelentene ez a speciális pozíció. Túl sokat nem jelenthetne, tekintve, hogy „A Klíringbank (Clearing Bank, ez a megnevezés következetesen a másik megnevezés alternatívájaként szerepel) igazgatótanácsának (Governing Board) tagjait a tagállamok kormányai neveznék ki, és a technikai ügyeket, akárcsak az alapítást megelőző időben, a tagállamok központi bankjai intéznék” (uo.). A Nemzetközi Klíringunió (International Clearing Union, ez a harmadik és a másik kettővel egyenrangú harmadik név) – mondjuk – bancornak nevezett nemzetközi bankpénzen (international bank-money) alapulna, amelynek értéke rögzített (de nem megváltoztathatatlan módon) aranyban lenne kifejezve, és amelyet az unió valamennyi tagállama az arannyal egyenértékűnek fogadna el a nemzetközi egyenlegek rendezésére. A tagállamoknak *a világ összes többi államával szemben* (kiemelés tőlem, Sz. Gy.) lenne tartozik vagy követel egyenlegük, és megfelelő intézkedésekre lenne szükség annak megakadályozásához, hogy a tartozik vagy követel egyenlegek korlátlan mértékben halmozódjanak fel. [i. m. 3. o., 1. és 3. pont]. A Valutauniót megalapozó meggondolás egyszerű: a bármely zárt rendszeren belüli banktevékenység alapelveinek általánosítása. Ha a rendszer valóban zárt és forgalom csak a rendszeren belül lehetséges, a rendszer nem kerülhet zavarba, mert a tartozások és követelések szükségképpen egyenlők. „Csupán az a probléma, hogy gondoskodni kell arról, hogy a rendszer tagjai betartsák a szabályokat, és hogy a bármelyiküknek adott hitelek prudensek (pru-

dent) és az Unió egészének szempontjából ajánlatosak legyenek” [i. m. 3. o. 2. pont].

Az itt leírtakkal, beleértve a bancor, tehát a *nemzetközi bankpénz* bevezetését is, a lehető legteljesebb mértékben egyetérttek, sőt úgy vélem, hogy ezzel a gondolattal nehéz egyet nem érteni. Mi több – előrevételezve a későbbieket – az a véleményem, hogy elsősorban ennek az elgondolásnak az el nem fogadása vezetett a Bretton-Woodsban létrehozott rendszer bukásához. Az itt leírtak azonban már magukban foglalják a terv bukásának, vagyis el nem fogadásának további és talán még inkább alapvető okait. Az egyik ilyen ok az arany szerepe és értékelése. A másik az, hogy a zárt ország nemzeti bankrendszerének analógiája nem tökéletes, a rendszer zártsága és egyensúlya, valamint a prudencia elvének érvényesíthetősége megítélés szerint nem szükségszerű. Mindkét probléma csak a későbbiek során lesz teljesen nyilvánvaló, de célszerű már most kitérni rájuk.

Ami az aranyat illeti, az első nehézség abból adódik, hogy az arany „rögzített de nem megváltoztathatatlan” értéke ugyan az egyetlen racionális javaslat, és semmiféle racionális érv sem hozható fel emellett, hogy az arany értéke rögzített és megváltoztathatatlan legyen, ahogy ez később elhatározott, de ez sokak számára, bármennyire racionális volt is, nem volt elfogadható. Ez a javaslat ugyanis annak felismerését jelenti, hogy ha bármilyen változás következik be az arany keresletében, kínálatában és értékelésében (amit pedig fel kell tételeznünk, mert az arany végül is éppúgy árucikk, mint bármely más fém vagy más nyersanyag), akkor vagy az arany értékelését kell megváltoztatni, vagy a világ egész pénzrendszerét, és a kettő közül nyilvánvaló módon az első az egyszerűbb.

Bármennyire igaz legyen ez, az amerikai közvélemény – márpedig a közvélemény mindig inkább a valóság mögött jár, mint a tudomány legjobbjai – tiltakozott ez ellen. Az amerikai közvélemény egyrészt akkor még mindig helytelenítette a dollár arannyal szembeni leértékelését (amit *Roosevelt* hajtott végre a neki adott felhatalmazás alapján), és emellett az akkori amerikai – sőt az akkori világ- – közvélemény csak az arannyal szembeni leértékelést tartotta lehetségesnek, mert a harmincas években és egyébként is csak erre volt példa. Nehéz, sőt lehetetlen volt elfogadtatni az amerikai közvéleménnyel azt, hogy az arany értéke manipulálható legyen, és hogy ebbe a manipulálásba az angolok vagy pláne bárki más beleszólhasson, különös tekintettel arra, hogy akkor a világ monetáris aranykészletének szinte egésze az amerikaiak kezében volt. Az, hogy „egy uncia arany 35 dollár” éppen olyan megrendíthetetlen alapelv volt az amerikaiak szemében, mint hogy „egy Isten van az égben”. Sajnos valószínű, hogy nem egy, hanem tíz Keynes sem lett volna elegendő ennek a – szerintem teljességgel helytelen – közmegegyezésnek a megdöntésére.

Az aranyat illető második probléma a *monetáris és az ipari vagy fogyasztási célú felhasználás elválasztása* volt. Míg az előbbi, az arany „rögzített de nem megváltoztathatatlan” értékelése Keynes gondolata volt, amely az amerikaiak részéről nem talált osztatlan lelkesedésre, bármennyire logikus és megalapozott volt is, a monetáris és az ipari-fogyasztási felhasználás elválasztása a harmincas évek utáni világ ténye volt, amelyen senki sem akart változtatni, sem Keynes, sem pedig gondolatainak ellenfelei. Ez viszont ellentétes volt azzal a legalapvetőbb közgazdasági tétellel, hogy egy árunak egy piacon csak egy ára lehet, márpedig az arannak csak egy piaca volt, a világ egésze, eltekintve – de csak némiképp – a különösképpen

hatékony rendőrállamokétól. Az arany árának elvben ugyanannak kell vagy kellett volna lennie monetáris, illetve ipari felhasználás esetén, hiszen az arany mindkét esetben ugyanaz. A harmincas évek előtt ez az elv érvényesült, legalábbis az aranyvaluta-rendszerhez tartozó országokban. Bárki beválthatta bankjegyét aranyra, az aranyérméssel a zsebében átsétálhatott a bankkal szemben lévő ékszerészhez, és az érméssel gyakorlatilag azonos súlyú jegygyűrűt, nyakláncot vagy óraláncot kaphatott érte. Amennyiben viszont az arany monetáris forgalma csak a központi bankokra terjed ki, ez az összekötőkapocs megszűnik. Azt, hogy ennek mik lettek a következményei, nagyon jól tudjuk (a monetáris arany unciánként 35 dolláros és az ipari aranynak az 1960-as évek végére kialakult unciánként 400 dollár körüli értéke, ami tarthatatlanná vált), ugyanakkor ennek elemzését nem találhatjuk meg sem Keynesnél, sem ellenfeleinél.

Térjünk át most a másik problémára, a nemzeti bankrendszer analógiájára, a rendszer zártságára és szükségszerű egyensúlyára, valamint a prudencia elvének érvényesíthetőségére. Keynesnek ez esetben is – mondhatnánk, mint mindig – elvben tökéletesen igaza volt, de ezt az igazságot nehezen osztotta a világ akkori egyetlen hitelező országának közvéleménye. A Keynes által javasolt rendszer – amint ezt azonnal részletesebben látni fogjuk – nagymértékű *overdraft* lehetőséget adott a hitelt igénylő államoknak – az akkori körülmények között gyakorlatilag a világ összes államának, talán az egyetlen Svájc kivételével – az akkori egyetlen hitelező állammal, az Egyesült Államokkal szemben. Mi sem érhetőbb, mint az egyetlen hitelező állam közvéleményének az ellenérzése ezzel a rendszerrel szemben, különösen, ha ebben a rendszerben az arany ára megváltoztatható vagy akár manipulálható lett volna, ami az arany demonetizálásának esélyét vagy – számukra – rémét vetítette előre. Ez a lehetőség a legnagyobb (vagy akár egyetlen) igazi aranytulajdonos állam szemében joggal minősülhetett rémnek.

Az egyes országok bankrendszerével szembeni analógia sem tökéletes. Ha az egyes országok bankjai nem kellőképpen prudens módon nyújtanak hitelt, egyes adósok fizetéképtelenné válnak, és a többi hitelen elért nyereség nem fedezi ezt a veszteséget, akkor ezt az alaptőkéből kell fedezni. A keynesi rendszerben azonban nincs alaptőke. Mi történik, ha az egyes országok *overdraft* lehetőségeiket nem használják fel prudens módon, és fizetéképtelenné válnak? A veszteséget csak az egyetlen hitelező ország fedezheti, más forrás nincs, vagy legalábbis az ilyen gondolkozás és az egyetlen igazi hitelező állam ebből eredő félelme nem létszik eleve abszurdnak. Mi sem érhetőbb, mint az egyetlen hitelező ország bizalmatlansága ezzel a rendszerrel szemben, legyen ez bármennyire zseniális, még akkor is, ha oda is van írva a 2. pontba, hogy a tagoknak be kell tartaniuk a szabályokat, és a hiteleknek prudenseknek és tanácsosnak kell lenniük az Unió egésze szempontjából. Ugyan mi biztosíthatja ezt? Az alapvető problémák tehát megjelennek már a Keynes-terv első oldalán, az első három pontban,

1.2. A LEGFONTOSABB KÖZGAZDASÁGI ALAPELVEK

A legfontosabb közgazdasági alapelveket a terv 4. pontjának egyetlen mondata deklarálja: „A terv arra törekszik, hogy expanzionista és nem kontrakcionista nyomást

gyakoroljon a világkereskedelemre” [i. m. 4. o. 4. pont]. Ez nem jelent más, mint hogy Keynesnek ez a nemzetközi pénzrendszerre vonatkozó és kevésbé ismert elgondolása egyenes következménye vagy ikertestvére a zárt gazdaság teljes foglalkoztatásának biztosítására vonatkozó közismert elméletének. Ez utóbbi elmélet közismert. Amint ezt Keynes egyértelműen és határozottan kimondta: a Say-törvény nem mindig és nem feltétlenül érvényes. Előfordulhat, hogy valaki nem költi el jövedelmét, ezzel a hatékony kereslet a teljes foglalkoztatást biztosító szint alá csökken, és munkanélküliség alakul ki, amely a multiplikátor-elv szerint növeli önmagát. A zárt gazdaság bankrendszere ezért áldás, mert annak a pénzét, aki nem akarja felhasználni, nem heverteti, ezzel munkanélküliséget okozva, hanem odaadja annak, aki fel akarja használni, és ezzel hatékony keresletet teremt.

Ennek egyenes analógiája, sőt szinte szükségszerű kiegészítése a nyílt gazdaságra vonatkozó keynesi elv azzal, hogy itt a hitelező helyébe a hitelező ország lép. Keynes szerint az általa javasolt rendszerben „az, hogy a hitelező ország úgy dönt, hogy nem használja fel egész vásárlóerejét, nem jelenti szükségképpen azt, amit jelent jelenleg, azt, hogy ezt kivonja a forgalomból, és ezzel deflációs és kontrakciós nyomást gyakorol a világ egészére, beleértve magát a hitelező országot is” [i. m. 2. o. 5. pont]. A Keynes által javasolt nemzetközi klíringrendszer ugyanazt teszi, mint amit a zárt gazdaság bankrendszere. A hitelező ország által fel nem használt vásárlóerőt átadja az adós országnak, amely felhasználja, és ezzel biztosítja a teljes foglalkoztatást az egész világon. Ez a hitelező ország számára is hasznos, mert az adós ország a vásárlóerő egy részét importra, mégpedig nagyrészt a hitelező országból származó importra fordítja.

Keynes ezt ugyan nem írja le, noha talán helyesebb lett volna, ha leírja, hogy ezek szerint ez a rendszer az akkori körülmények között az Egyesült Államok, a világ egyetlen nagyobb hitelező és egyetlen nagyobb exporttöbblettel rendelkező országa számára lett volna a leghasznosabb, mert piacot biztosított volna az amerikai exporttöbbletnek, és ezzel foglalkoztatást az ezt előállító amerikai munkaerő számára. Ekkor az Egyesült Államok közigazdászait és politikusait semmi más nem foglalkoztatta jobban, mint az, hogy hogyan kerüljék el a munkanélküliséget akkor, ha hazamennek a „fiúk” az európai és délkelet-ázsiai csataterekről, és nem kell ellátni hadianyaggal nemcsak saját hadseregüket, hanem az összes szövetséges államét. A Keynes-terv erre kínált megoldást, és ezért – noha érthető volt az amerikaiaknak az arany szerepével kapcsolatos aggodalma – lelkesedéssel kellett volna fogadniuk azt a tervet, amely megoldást kínált a háború utánra várható legnagyobb problémára, a munkanélküliségre és a nagy válság megismétlődésére.

Keynes ugyanezt az érvelést az adós országok oldaláról kiindulva is előadta. Ha az ő rendszerét nem fogadják el, „az összes adós államnak az az erőfeszítése, hogy fenntartsa saját egyensúlyát az export erőltetésével és minden nem feltétlenül szükséges import csökkentésével, megnehezíti az összes többi [ország] problémáját. Akkor viszont, ha mindegyik felszabadul az indokolatlan nyomás alól, a nemzetközi kereskedelem volumene megnő, és mindenki számára könnyebb lesz az egyensúly helyreállítása anélkül, hogy ez bárhol is csökkentené az életszínvonalat. [Ebből] a hitelező országoknak is haszna származik, alig kevésbé, mint az adós országoknak, mert egy olyan időszakhoz jutnak, amelyben kiigazíthatják (adjust) gazdaságukat [...] anélkül, hogy ezzel deflációs nyomást gyakorolnának a világ többi részére, és,

ennek visszahatásaként, önmagukra” [i. m. 4. o. 6. pont]. A Keynes által a zárt gazdaságra vonatkozó (közismert) és a világgazdaságra vonatkozó (nem közismert és itt kifejtett) elgondolásai teljes egységét, sőt azonosságát a következő mondat mutatja a legjobban: „Ha a hitelmechanizmus lépne a követelésfelhalmozás helyébe, akkor megismétlődne nemzetközi szinten is az a csoda, amely nemzeti szinten már megvalósult: a követ kenyérré változtatná” [i. m. 4–5. o. 7. pont]. Keynes itt tehát bizonyított ténynek tekintette azt, hogy elmélete és politikája nemzeti szinten bevált, ami meg is felel a tényeknek, és amit akkor senki sem vitatott, és úgy érvelt, hogy ugyanennek az elméletnek és politikának be kell válnia nemzetközi szinten is.

Keynes szövegében itt megjelenik a „kiigazítás” (adjustment) szó, amelynek oly nagy szerepe van jelenleg. Ma az *adjustment* radikális deflációs és kontrakciós lépéseket jelent, amelyeket a nemzetközi és nemzetek feletti szervek kényszerítenek a válságba jutott fejlődő országokra, és amelyek deflációs és kontrakciós intézkedései szükségképpen deflációs és kontrakciós hatással vannak a világgazdaság egészére. Az „adjustment” ilyen, tehát mai általános értelmezése élesen ellentétes a keynesi felfogással, Keynes ugyanis olyan kiigazítást javasol, amely nem deflációs és kontrakciós. Nézzük meg itt, hogy hogyan jelenik meg ez a probléma Keynes most elemzett javaslatában.

Keynes itt két aspektust hangsúlyoz, és mindkettő rendkívül fontos. Az egyik a hitelező országok közreműködése (vagy akár türelme). Az akkori világban egyetlen igazán nagy hitelező volt: az Egyesült Államok – hol vagyunk ma már ettől. Számára ez a rendszer az akkori körülmények között azt jelentette volna, hogy az Egyesült Államok „hitelezői pozícióba kerülne a világ többi részének *egészével* szemben (kiemelés az eredetiben, Sz. Gy.) [...], [ezért nem] gyakorolna kontrakcionista nyomást a világgazdaságra, és, ennek következményeként [...] önmagára” [i. m.: 5. o. 10. pont]. Keynes azt hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok ilyen magatartása nélkül még az Európán belüli kereskedelmi forgalom sem indulhatna meg.

A problémának van azonban egy másik oldala, és ezt Keynes ugyanilyen határozottsággal hangsúlyozza. „*Ha [...] nincs meg a megfelelő termelő kapacitás életszintünk fenntartására, akkor ennek a szintnek a leszállítása elkerülhetetlen. Ha bér- és árszintjeink reménytelenül rosszak, a valutaárfolyam megváltoztatása elkerülhetetlen*” [i. m. 5. o. 12. pont] (kiemelés tőlem, Sz. Gy.). A Klíringunió által adott „lényeges mértékű overdraft lehetőségek [...] főként azért hasznosak, mert, akár csak bármilyen más tartalék, időt és lehetőséget adnak a szükséges kiigazításokhoz, és egyben kényelmes biztosítékot, amely mögött nyugodtan lehet szembenézni a váratlan eseményekkel. *Nyilvánvaló, hogy [ez a rendszer] önmagában véve nem nyújt hosszú távú megoldást a folyamatos egyensúlyzavarokra, mert az előre nem látó és a kispénzű gyorsan felhasználná ezeket a lehetőségeket. [...] Ezért lenniük kell olyan szabályoknak és olyan mechanizmusoknak, amelyek biztosítják az egyensúly helyreállítását*” [i. m. 5–6. o. 14. pont] (kiemelés tőlem, Sz. Gy.).

Ez egy olyan pont, ahol nem lehet elkerülni a jelenlegi problémákra való utalást annak ellenére, hogy a részletesebb kifejtés a későbbiek feladata lesz. Keynes egyértelműen látja, hogy az alapvető problémák és egyensúlyzavarok megoldandók, és semmiképpen sem támogatja az ilyen problémák és egyensúlyzavarok fenntartásának finanszírozását, sőt, még a már elért életszínvonal fenntartásának finanszírozását sem, ha az ország saját erőforrásai ezt nem teszik lehetővé. Nem táplál olyan

reményeket, hogy a szükséges korrekciók elkerülhetők. Látja ugyanakkor, hogy ezek megoldásához idő kell és segítséget kell nyújtani a felmerült problémák megoldásához szükséges idő áthidalásához. Előrevételezve a későbbieket, ez a szemlélet sokkal jobb, mint a legutóbbi évtizedekben kialakult és folytatott gyakorlat. E gyakorlat szerint a nemzetközi bankrendszer finanszírozta az alapvető problémák és egyensúlyzavarok fenntartását, valamint a már elért életszínvonal megőrzését akkor is, amikor ez nem volt lehetséges. Ezzel nem csökkentette, hanem növelte a problémákat, mindaddig amíg végképp tarthatatlanná nem váltak, és ki nem tört a válság. Ekkor avatkoztak be a nemzetközi és nemzetek feletti szervezetek, de nem adva időt a problémák rendezett megoldására, hanem az esetek legnagyobb részében megengedhetetlenül gyors és radikális restriktívot írva elő. Nem vitatható, hogy a keynesi szemlélet és megoldás lényegesen jobb, mint ez.

Visszatérve a szabályokra és a mechanizmusokra, Keynes ezekkel kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy a szabályoknak elsőbbséget kell adni a diszkrecionális intézkedésekkel szemben. „Ha a szabályoknak van elsőbbségük és a tagsággal járó kötelezettségek egyértelműen meghatározottak, a központi irányítás kötelezettségei minimálisra csökkennek” [i. m. 6. o. 15. pont]. Ezt hosszas fejtegetés követi a szabályok és a diszkrecionális beavatkozások optimális arányáról, amely arra vezet, hogy „csak a kollektív bölcsesség és vita útján lehet elérni a helyes kompromisszumot a törvény és a szabadság (licence) között” [uo.].

Itt elkerülhetetlenül folytatni kell az előző kommentárt. A legutóbbi évtizedekben kialakított rendszer – eltekintve az EU nagyrészt sikertelen próbálkozásaitól – úgy működik, hogy teljes a szabadság sőt a szabadosság (a licence szinonimái között az Országsh szótár szerint a szabadság, a szabadosság, a féktelenség és a túlzott szabadság egyaránt szerepel), majd, amikor ez tarthatatlan állapothoz vezet, jön a túlzott szigor. Vitathatatlan, hogy ennél sokkal jobb a keynesi szemlélet és rendszer, amely szerint a partnereknek – a Valutaunió tagjainak – követniük kell bizonyos szabályokat már akkor is, amikor még nincs baj vagy különösképpen nagyobb baj, és ezzel az esetek többségében el lehet kerülni a bajt vagy különösképpen a nagyobb bajt. Keynes világosan leírja: „Ha a szabályoknak van elsőbbségük, és a tagsággal járó kötelezettségek egyértelműen meghatározottak, a központi irányítás kötelezettségei” – vagyis a diszkrecionális beavatkozás iránti indokolt igények – „minimálisra csökkennek” [i. m., l. előbb]. Végül itt is megjelenik a múlt elutasítása és a jövő alapelve. Egyrészt: „Az itt előterjesztett javaslat egy fontos pontban különbözik a háború előtti rendszertől, ugyanis arra törekszik, hogy a korrekcióért való felelősség egy részét a hitelező országra hárítsa, nemcsak az adósra” [i. m. 6. o. 16. pont]. Másrészt: „Nem szabad megengedni, hogy a hitelező teljesen passzív legyen. Amennyiben az, akkor elviselhetetlenül nehéz feladat hárulhat az adós országra, amely már eleve és éppen ezért a gyöngébb helyzetben van” [uo.]. A kommentár csak ismétlés lehet, a jelenlegi helyzet rosszabb a keynesi elgondolásnál.

1.3. A GYAKORLATI JAVASLATOK

A gyakorlati javaslatok a most leírtak alapján tekinthetők át a legjobban, és a következők:

(1) A két alapító állam megállapodik valutájuk kezdő árfolyamában, bancorban és a bancoron keresztül aranyban kifejezve, a többi állam valutájának kezdő értékében pedig csatlakozásukkor állapotodnak meg. Ezek az értékek a későbbiekben leírandó módon változtathatók meg, de a rendszer működésének első öt évében az igazgatótanács különös figyelemmel foglalkozik az egyes államok árfolyam-korrekcióra vonatkozó kérelmeivel. Ez annak felismerését jelenti, hogy a kiinduló időszakban nagyobb a tévedés lehetősége és a tévedés korrekciója iránti igény, ami vitathatatlan.

(2) Nyilván ugyanezekben az időpontokban kell meg állapítani minden ország kvótáját, amely (például) a háború előtti három év átlagos exportjának és importjának összege. A kvótákat ezután a mindenkori megelőző három év külkereskedelmi forgalma alapján korrigálni kell. Minden ország maximális tartozik egyenlegét a kvóta alapján, a kvóta hányadában kell megállapítani; a követel egyenlegnek nincs felső határa.

A kvóta ilyen módon való megállapításának óriási a jelentősége. Mindig is a leghatározottabban hangoztattam [elsősorban Szokolczai 2006b], hogy a nemzetközi kereskedelmi és fizetési mérleg hiánya fontosabb, mint a költségvetés hiánya, a belföldi megtakarítás hiánya pedig még ennél is fontosabb. A kvóta ilyen módon való megállapítása és ennek megfelelően a nemzetközi kereskedelmi és fizetési mérleg egyensúlyára való elsődleges törekvés sokkal helyesebb, mint az a legutóbbi években elterjedt téves hangsúlyozás (misplaced emphasis), amely a költségvetés hiányát tekinti elsődleges problémának. A költségvetés hiánya szerintem – ellentétben a mai közfelfogással – csak akkor okoz súlyos problémát, ha nincs belső megtakarítás, ezért a hiány nem finanszírozható belföldi forrásokból, és ezért a nemzetközi fizetési mérleg zavaraira vezet. Ha a hiány belföldi forrásokból finanszírozható és az ügynek nincsenek nemzetközi összefüggései, akkor ezzel sokat veszít jelentőségéből, vagy akár jelentéktelen problémává válik. Ismét úgy látom tehát, hogy a keynesi felfogás lényegesen helyesebb, mint a legutóbbi évtizedek közfelfogása.

(3) Minden országnak évi 1 százalékos illetéket (charge) kell befizetnie a Klíringunió tartalékalapjába a kvótája egynegyedét meghaladó *tartozása vagy követelése után* (kiemelés tőlem, Sz. Gy., tehát követelés után is), és további 1 százalékos illetéket, ha tartozása vagy követelése meghaladja kvótája felét. Ugyanakkor minden olyan tagállam, amelynek tartozik egyenlege van, hitelmegállapodást köthet bármely olyan tagállammal, amelynek pozitív az egyenlege, tehát követelése van a rendszerrel szemben, mégpedig az általuk szabadon megállapított feltételek szerint. Ilyen esetben ezek az államok mentesülnek az egy vagy két százalékos illeték befizetése alól.

Keynes maga is érzi ennek a javaslatnak a forradalmi jellegét, hiszen ez azt jelenti, hogy a hitelező nem kamatot kap, hanem illetéket, vagyis szinte büntetést fizet. Ezért a követezőket írja: „Ezek az illetékek, nyilvánvaló módon, nem lényeges elemek a rendszernek. *Amennyiben azonban ezeket elfogadhatónak találnák*, akkor lényeges mértékben járulhatnának hozzá a kiegyensúlyozott helyzet létrehozásához. Megfelelőképpen kifejezésre juttatnák ugyanis, hogy *a rendszer ugyanolyan kritikus szemmel nézni a túlzott követel, mint a túlzott tartozik egyenlegeket, ugyanis az egyik szükségszerű velejárója a másiknak*” [i. m. 7. o.] (kiemelések

tőlem, Sz. Gy.). Míg tehát Keynes maga is látja, hogy az ilyen illetékek rendszerének elfogadhatósága a hitelezők ellenállása miatt kétes, megítélésem szerint nagyon helyesen hangsúlyozza, hogy valamely országnak a klíringrendszeren belüli túlzott mértékű hitelnyújtása éppen olyan káros, mint túlzott mértékű eladósodása, és hogy ez a kettő szükségképpen együtt jár. Mindkettő megszüntetendő tehát, sőt akadályozni kell bármelyik kialakulását – egész elgondolásának és az egész rendszernek ez a lényege.

Míg tehát a klíringrendszeren belüli túlzott eladósodás vagy túlzott hitelnyújtás egyaránt káros, mert a klíringrendszer feladata a folyó fizetési forgalom zavartalan lebonyolítása és nem a hosszú távú finanszírozás, az overdraft hitelmegállapodássá való átalakítása ellen, ha ez a hitelnyújtás prudens, és biztosítva vannak a visszafizetés feltételei, nem emelhető kifogás, sőt ez a lehető legnagyobb mértékben támogatandó. Ugyanakkor nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek a rendszernek a közgazdasági szempontból vett előnyeit, különösképpen ha egy olyan mélypontból való kiemelkedés időszakáról van szó, mint amilyenek a második világháború utáni évek voltak Nyugat-Európában, továbbá azt is hangsúlyoznunk kell, hogy mint amilyenek a kommunizmus bukása utáni helyzetből való kiemelkedés évei, sőt évtizedei voltak a kelet-közép-európai és kelet-európai országok számára. Mindkét esetben a felemelkedés legfőbb akadálya a csak külföldről beszerezhető árucikkek hiánya volt, beszerzésük finanszírozásának lehetővé tételére tehát – a multiplikátorhatás folytán – a lehetséges overdraft vagy a hitelnyújtás önmaga többszörösének megfelelő termelés- és foglalkoztatásnövelést tett vagy tett volna lehetővé ezekben az országokban. Újólág hangsúlyozni kell, hogy ez csak akkor igaz, ha ez a hitelnyújtás prudens, és biztosítva vannak a visszafizetés feltételei.

Itt is elkerülhetetlen a kommunizmus bukása utáni időre és a jelenlegi problémákra való utalás. Az ilyen megállapodás létrehozásának szükségessége még nagyobb lett volna a kelet-közép-európai és a kelet-európai országok számára a szovjeturalom összeomlása után, mint a nyugat-európai országok számára volt a nácizmus összeomlása és a II. világháború befejezése után. A nácizmus és a II. világháború ideje másfél évtized volt, a kelet-közép-európai országok szovjet megszállása viszont közel fél évszázad, a kelet-európai országokban a szovjeturalom pedig több mint 70 év. Ha ehhez még a cárizmus és az azt megelőző mongol uralom idejét is hozzáadjuk, akkor a kártétel ideje beláthatatlanul hosszú. Ezek az országok tehát sokkal nagyobb mértékű segítségre és sokkal hosszabb türelmi időre tarthattak volna igényt a legteljesebb joggal, mint a nyugat-európaiak, de ezt nem kapták meg, amit nem lehet kellőképpen hangsúlyozni, és aminek most mutatkoznak meg a következményei.

Nem lehet kellőképpen hangsúlyozni azt sem, hogy az ezeknek az országoknak való hitelnyújtás nem volt kellőképpen prudens és nem voltak biztosítva a visszafizetés feltételei. A befektetések finanszírozása akkor tekinthető prudensnek, ha ezek megtérülése joggal tételezhető fel, sőt feltételezhető az is, hogy hozadékuk nagyrészt az exportot növeli, tehát biztosítva vannak a visszafizetés feltételei. Ezeknek az országoknak azonban nemcsak nem voltak gyakorlatilag ingyenes overdraft lehetőségeik, hanem a nekik nyújtott hitelek nagy része – így az államadósság növekedésének külföldi hitelekkel való fedezése – nem volt prudens, mert ezek zömmel

fogyasztást finanszíroztak, nem volt biztosítva hozadékuk, és különösképpen nem, hogy ez az esetleges hozadék átutalható lesz külföldre, ami a visszafizetés előfeltétele. A keynesi elemzésnek ez a kiegészítése egy mai magyar tanulmányban elkerülhetetlen.

Térjünk most vissza a keynesi javaslatokra:

(4a) Ha valamely tagállam tartozik egyenlege egy év átlagában meghaladja kvótája egynegyedét, akkor jogosult valutáját a bancorhoz viszonyítva és az igazgatótanács engedélye nélkül *legföljebb öt százalékkal* (kiemelés tőlem, Sz. Gy.) leértékelni.

(4b) Ha valamely tagállam tartozik egyenlege meghaladja kvótája felét, az *igazgatótanács megkövetelheti* (kiemelés tőlem, Sz. Gy.)

(aa) a leértékelést, ha ez látszik a megfelelő intézkedésnek;

(bb) a kifelé áramló tőkeforgalom ellenőrzését, ha ez már nem lenne érvényben;

(cc) az ország aranytartaléka egy részének átadását.

(4c) Ha valamely tagállam tartozik egyenlege meghaladja kvótája háromnegyedét, az igazgatótanács felkérheti, hogy tegye meg a pozíciójának javításához szükséges intézkedéseket. *Ha a helyzet így marad két évig* (kiemelés tőlem, Sz. Gy.), az igazgatótanács deklarálni, hogy az ország fizetésektelen (is in default) és ezért a továbbiakban nem jogosult arra, hogy bármilyen összeget hívjon le számlájáról, vagy ha igen, csak az igazgatótanács engedélyével. A tagállamok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a fizetésektelen országgal szembeni tartozásait a fizetésektelen ország tartozik egyenlegének csökkentésre kötelesek felhasználni, továbbá vállalniuk kell, hogy velük szemben is így járnak el, ha fizetésektelenné válnak. A Klíringunióból kilépő ország tartozásait úgy kell kezelni, mint a fizetésektelen ország tartozásait.

Keynes tehát ebben a pontban azokkal az országokkal foglalkozik, amelyek tartozik egyenlege haladja meg a kvóta egy adott hányadát. Mindenekelőtt kettőre kell felhívni a figyelmet.

Az egyik, hogy e javaslatok szerint az intézkedési jog nagyrészt az adós ország kormányának kezében marad. Enyhébb esetekben nincs szükség az igazgatótanács engedélyére. Az igazgatótanács csak súlyosabb esetekben követelhet meg intézkedéseket. Végül a legsúlyosabb esetben, ha a tagállam tartozik egyenlege meghaladja kvótája háromnegyedét, az igazgatótanács csak akkor deklarálni, hogy az ország fizetésektelen, ha a helyzet így marad *két évig*. Ez az egyes országok döntési szabadságának és egyben az egyes országokkal szembeni türelemnek nagyon nagy foka. Megítélésem szerint az országok nagyfokú döntési szabadságának meghagyása és a velük szembeni nagyfokú türelem indokolt, különösképpen olyan időben, mint a II. világháború után években.

A másik, amire fel kell hívni a figyelmet az, hogy a keynesi rendszerben az overdraft lehetőségével élő tagállamok olyan jogokat kapnak, amelyekkel a mai közgazdasági közfelfogás, a főirány tanításai és az ezeknek megfelelő gyakorlat szerint nem rendelkeznek. Leértékelhetik valutájukat, sőt ezt akár megkövetelhetik tőlük. Az ezt megelőzően ismertetett keynesi elemzés lényege volt, hogy a két világháború közti leértékelési verseny megismétlése nem engedhető ugyan meg, és a javasolt rendszer ezt ki is zárja, de az árfolyam megváltoztatása gazdaságpolitikai eszköz, a teljes foglalkoztatás biztosításának megengedett eszköze, és *a teljes foglal-*

koztatás sokkal fontosabb cél, mint az árfolyam-stabilitás. Emellett a fizetési mérleg hiányával küzdő államok bevezethetik a kifelé áramló tőkeforgalom ellenőrzését, ha ez nem lenne már érvényben. Mindez ma tulajdonképpen tilos: az Egyesült Államok évtizedes erőfeszítése volt a nemzetközi tőkeforgalom teljes szabadságának és a mindenfajta ellenőrzési lehetőség teljes kizárásának az elérése. *A keynesi javaslatok tehát alapvető mértékben ellentétesek a mai általános fogással, a mainstreammel és az ezen alapuló gyakorlattal.*

Térjünk ismét vissza a keynesi javaslatok tárgyalására. Keynes ezt követően azokkal az országokkal foglalkozik, amelyek *követel egyenlege* haladja meg a kvóta egy bizonyos hányadát.

(5) Az a tagállam, amelynek követel egyenlege a legutóbbi év átlagában meghaladja kvótája felét, köteles megvitatni a helyzetet az igazgatótanáccsal, hogy milyen intézkedések szükségesek nemzetközi elszámolásai egyenlegének helyreállítására, de a végső döntést saját kezében tartja meg. Ezek az intézkedések lehetnek, többek között:

(aa) a belföldi hitel és a belföldi kereslet kiterjesztéséhez szükséges lépések;

(bb) a valuta felértékelése bancorban kifejezve vagy – alternatív intézkedésként – a nominális bérek fölemelése;

(cc) a túlzott vámok vagy – alternatív intézkedésként – az importkorlátozások csökkentése;

(dd) nemzetközi kölcsönök nyújtása az elmaradott országok fejlesztésére [i. m. 7–8. o. 17. pont.]

Itt a korábbiaknál is nyilvánvalóbb az egyes zárt országokra vonatkozó közismert keynesi javaslatok és a nemzetközi fizetésekre vonatkozó, itt tárgyalt és kevésbé közismert keynesi javaslatok teljes egysége. Noha az exporttöbblet és a zárt gazdaság feltételezése elvben ellentétes, mi sem nyilvánvalóbb, mint hogy az exporttöbblet csökkentése – ami az itt tárgyalt esetben, nemzetközi összefüggései miatt, kívánatos – a belföldi foglalkoztatás szempontjából teljes mértékben ellensúlyozható a belföldi kereslet bármely elemének növelésével és az ezt szolgáló belföldi hitelexpanzióval. A következő elem a valuta felértékelése, amelyet az egyes országok feletébb ritkán szoktak megtenni saját jószántukból. Mi sem indokoltabb tehát, mint az a javaslat, hogy ezt a gondolatot az igazgatótanács vesse fel, ha a nemzetközi egyensúly helyreállítása érdekében szükségesnek látszik. A béremelés a belföldi kereslet növelésének, a vámok és importkorlátozások csökkentése pedig az import növelésének és az exporttöbblet csökkentésének, vagyis a nemzetközi egyensúly helyreállításának nyilvánvaló eszköze. Amennyiben viszont valamely országnak ezután is exporttöbblete lenne, vagy ezeket az intézkedéseket nem hajtaná végre, akkor mi sem helyesebb, mint a többletnek a rövidlejáratú egyensúly biztosítására hivatott klíringforgalomból való kiemelése és az elmaradott országok fejlesztésére való fordítása. Felettébb nehéz bármilyen érvet is felhozni az itt felsorolt intézkedések ellen.

Összegezve: a hitelező és az adós országok számára előterjesztett javaslatok és megadandó intézkedési lehetőségek lehetővé teszik a hozzávetőleges egyensúly folyamatos fenntartását, a klíringrendszer pedig azt, hogy az egyes országok átmeneti problémái ne okozzanak világméretű zavarokat, hanem – a rendszer által biztosított türelmi időn belül – megoldhatók legyenek.

1.4. AZ ÉRTELMEZÉS ÉS AZ INDOKOLÁS

Az eddigiekben kifejtett gyakorlati javaslatokat közvetlenül követi az értelmezés és indokolás.

Az első és legfontosabb a szabadkereskedelem elveihez való általános ragaszkodás, tehát az az alapelv, hogy ne legyenek importkorlátozások, árucseré- (barter-) megállapodások, exportkvóták és diszkriminatív exportadók, exporttámogatások és túlzott mértékű vámok. Ennek az általános elvnek az ellenére speciális enyhítések lennének lehetségesek. Így például a megállapodás megengedné, hogy ha valamely országnak kvótája egy bizonyos hányadát egy bizonyos ideig meghaladó tartozik egyenlege lenne, akkor joga lenne olyan importkvótákhoz vagy árucseré-megállapodásokhoz, vagy olyan magas vámokhoz folyamodni, amelyek a szerződés szerint egyébként nem megengedettek. Ehhez emellett csupán a Klíringunió igazgatótanácsának a hozzájárulására lenne szükség. Hasonlóképpen nem lennének eleve tilosak a hazai termelőknek kifizetett támogatások akkor, ha ezeket a termékeket nem exportálnák. Ilyen intézkedésekre természetesen csak akkor kerülhetne sor, ha egy ország elvesztené egyensúlyát a rendszer egészével szemben.

A javaslat tehát – noha a legföljebb 5 százalékos leértékelésben látja a korrekció fő eszközét – világosan látja azt is, hogy ez az eszköz nem mindig lehet elégséges egyensúly helyreállítására. Ilyen esetekben az 5 százalékosnál nagyobb leértékelés – főként, ha az ország exportjának ár rugalmassága kicsi – káros lehet elsősorban a leértékelő ország, de a világgazdaság egésze számára is, ezért ilyenkor más, egyébként meg nem engedett intézkedésekhez is lehetne folyamodni. Ezzel el lehetne kerülni az adós ország kontrakciós politikába való kényszerítését, ami nemcsak ezen ország számára lenne hátrányos, hanem – a továbbgyűrűző hatások miatt – a világgazdaság egésze számára is. A szöveg emellett hangsúlyozza, hogy ez a rendszer megadná a világ egészének a korábbi aranyvaluta-rendszer előnyeit, amelyeket korábban csak az országok egy kis része élvezhetett [vö. i. m. 8–9. o. 18–22. pont].

A szöveg hangsúlyozza – és itt a szó szerinti idézés elkerülhetetlen – hogy: „A javasolt Valutaunió nagy előnye, hogy helyreállítja a korlátozás nélküli nemzetközi klíringet a tagok között úgy, hogy semmiféle beavatkozásra sincs szükség, kivéve, ha valamely ország elveszti egyensúlyát a rendszer egészével szemben” [i. m. 9. o. 23. pont]. Ez nyilván a nemzetközi szabadkereskedelem előnyeinek elismerése azzal a fenntartással, hogy a bajba jutott ország – feltehetőleg átmenetileg – lazíthat ennek szabályain, vagy akár ellentétbe kerülhet a szabályokkal addig, amíg nem rendezi helyzetét, ahelyett, hogy deflációs és kontrakciós politikára kényszerülne a szabadkereskedelem elveinek merev betartása érdekében, amivel elkerülhetetlenül deflációs és kontrakciós nyomást gyakorolna a világ egészére. Itt ismét elkerülhetetlen a jelenlegi helyzetre való utalás. A szabadkereskedelem elveitől való eltérés merev és ideologikus töltetű tilalma és az emiatt egyre több országra rákényszerített restriktív és kontrakciós politika restriktívba és kontrakciósba taszítja lassan az egész világot, kivéve azokat az országokat, amelyek elég erősek ahhoz, hogy ellenálljanak az ilyen politika rájuk való kényszerítésének.

Mellőzve a sterlingövezet és London szerepére vonatkozó ma már nagyrészt időszertelen fejtegetéseket, a szöveg hosszasan közli a tervvel kapcsolatos megnyugta-

tásokat. A nemzetközi bankszervezetet annyira változatlanul kellene hagyni, amennyire ez csak lehetséges. Nem kellene beavatkozni abba, hogy egyes központi bankok különösképpen szoros kapcsolatokat tartsanak fenn olyan országokkal, amelyekhez földrajzi vagy politikai kapcsolatok fűzik őket. Lehetőség lenne a sterling-övezet és a dollárövezet fenntartására. Az arany helyzete lényegében változatlan maradna. Ugyanakkor – és ennél a kritikus pontnál a szószerinti idézéshez kell folyamodni – „csupán egyetlen korlátozás lenne, nyilvánvaló okokból, döntő fontosságú (essential). *Egyetlen központi bank sem lenne jogosult arra, hogy aranyat kérjen a Klíringuniótól bancor-követelése ellenében*, a bancor ugyanis csak [az egyik központi bank] klíringszámlájáról a másik központi bankéra való átutalásra lenne felhasználható” [i. m. 12. o. 41. pont] (kiemelés tőlem, Sz. Gy.). Noha itt még csak a leírásnál és nem az értékelésnél tartunk, elkerülhetetlenül le kell írni, hogy ennek a Keynes-terv szerint „nyilvánvaló okokból” szükséges „döntő fontosságú korlátozásnak” elhagyása vezetett a Bretton Woods-i rendszer összeomlásához. Ezt Keynes – a tőle megszokott páratlan éleslátással, mint annyi mindent – tökéletesen előrelátta. Ez nem jelentette az arany szerepének megszűnését, Keynes elképzelése szerint ugyanis a hiányországok aranyat szállíthattak a többletországoknak a Klíringunió hivatalos árfolyamán.

Ezt egy olyan megállapítás követi, amelyről ugyan már volt szó, de amelyet ismét szó szerint kell idézi: „A bancor értékének *rögzítettnek* kell lennie aranyban, de *nem megváltoztathatatlan módon*” [i. m. 12. o. 43. pont] (kiemelés tőlem, Sz. Gy.). Nem szorul bizonyításra, hogy ennek az ismét teljességgel nyilvánvaló követelménynek a végső megállapodásból való kihagyása lett a Bretton Woods-i rendszer összeomlásának másik alapvető oka.

Most érkezünk el a rendszer másik és talán minden eddiginél fontosabb sarkkövéhez, és itt ismét elkerülhetetlen a szószerinti, sőt a terjedelmes szószerinti idézetek alkalmazása. „A – mind a befelé, mint a kifelé áramló – *tőkeforgalom ellenőrzésének a háború utáni rendszer tartósan fennmaradó (permanent) elemének kell lennie*” [i. m. 13. o. 45. pont] (kiemelés tőlem, Sz. Gy.). „Az ilyen ellenőrzés azonban nehezebben működne [...] egyoldalú akció esetén, mint akkor, ha a tőke mozgást mindkét végén ellenőriznék. [...] Ez nem jelenti, hogy a nemzetközi tőkebefektetés korszakának végét kellene vetni. [...] A cél, és ez lényeges cél, az, hogy módunk legyen *megkülönböztetni*

(a) *a lebegő tőkét* (floating funds), ma használatos kifejezés szerint a forró pénzt (hot money) *a világ erőforrásainak fejlesztését szolgáló valóságos új beruházástól*; illetve

(b) azokat a [tőke]mozgásokat, amelyek elősegítik az egyensúly fenntartását, tehát a többletországokból a hiányországokba irányulnak, a spekulatív [tőke]mozgásoktól, vagyis a hiányországokból vagy az egyik többletországból a másikba irányuló *tőkemenekülésektől*” [i. m. 13. o. 46. pont].

Végül, ami a legfontosabb: „Nincs olyan ország, amely a jövőben, minden további nélkül (safely) megengedheti a tőkemenekülést politikai okokból vagy a belföldi adózás elkerülése céljából. Hasonlóképpen nincs olyan ország, amely minden további nélkül befogadhat olyan menekülő tőkét, amely nem használható fel biztonságosan (safely) állótőke-beruházásra, és amely többletországgá változtathatja, akarata ellenére és a való tényekkel ellentétben” [i. m. 13. o. 47. pont].

Nem vitatható, hogy ezek a részek Keynes egészen példátlan előrelátását mutatják. Nem csupán a tényleges beruházások és a spekulatív tőkemozgások megkülönböztetésének fontosságát, valamint a tőkemenekülés megakadályozásának szükségességét és az ennek elmulasztásából eredő problémákat látta előre, aminek felismerése még nem egészen különösen kiemelkedő teljesítmény. Előrelátta azt is, ami először 1997-ben, a délkelet-ázsiai pénzügyi válság idején, vagyis hivatkozott művének megírása után 45 évvel következett be: mekkora problémát okozhat az olyan tőkeforgalom, amely valamely országot akarata ellenére többletországgyá tehet. Ez, amint tudjuk, vagy költséges sterilizációra vezethet, vagy tarthatatlan mértékű fel lendülésre és ezt követő mély visszaesésre, mint ahogy ez akkor és ott történt. Ez egyben igazolja Keynes azon tételét, hogy elengedhetetlen a tőkeforgalom folyamatos ellenőrzése. A tőkemenekülés megállítható akkor, amikor már veszedelmessé kezd válni, de a beruházás és a spekulatív tőkemozgás megkülönböztetése, valamint a túlzott tőkebeáramlás megakadályozása folyamatos ellenőrzést igényel.

Az eddigieket kiegészítő legfontosabb megjegyzések és javaslatok a következők: „A háború utáni időben nagyobb készségre lesz szükség a nemzetek fölötti megállapodások elfogadására” [i. m. 13. o. 47. pont]. „A [javasolt] rendszer előnye, nem pedig hátránya, hogy arra indítja a tagállamokat és csoportjaikat, hogy felhagyjanak a fegyelmetlenségnek, a rendzavarásnak és a rossz szomszédi magatartásnak azzal a lehetőségével, amellyel eddig élhettek” [i. m. 14. o. 52. pont]. „Ha egy ország vétené a megfelelőképpen jóváhagyott rend ellen, akkor a felvigyázó testület jogosult lenne arra kérni a Klíringunió kormányzóit, hogy vonják saját rendelkezésük alá a vétkes ország központi bankjának klíringszámláját, és ne engedélyezzenek további műveleteket ezen a számlán az ő hozzájárulásuk nélkül” [i. m. 14. o. 54. (3) pont]. Ennél szigorúbb, már valósággal a világkormányra emlékeztető rendelkezés akkor még csak el sem képzelhetőnek látszott. Mégis hangsúlyozni kell, hogy a tervezet – az előbb idézett részek szerint – nagy teret hagyott az egyes államok szuverén döntéseinek és nagy türelmi időt kívánt adni az egyes államoknak saját ügyeik rendbetételére. A tervezet szerint *ilyen szigorú központi intézkedésekre csak a súlyos hibák tartós fennmaradása esetén* (kiemelés tőlem, Sz. Gy.) kerülhetett volna sor. Ezen felül e tervezet szerint a Klíringunióknak szoros kapcsolatot kellene tartania a többi nemzetek fölötti szervezetekkel, amennyiben ezek létrejönnek, így a Nemzetközi beruházási és fejlesztési korporációval (International Investment and Development Corporation), amely Világbank néven alakult meg és működik, valamint a nyersanyagár-szabályozó intézményekkel (Commodity Boards), amelyek csak átmenetileg léteztek.

Elsősorban a későbbiekre való tekintettel kell megemlékezni arról, hogy Keynes szerint „a Klíringunió [...] megfelelő csatorna lenne [...] az aranytartalékok újraelosztására [...], ha az Egyesült Államok ezt óhajtaná” [14. o. 34. (2) pont]. Az, hogy erre a kérdésre négy sort szentel, és az ahogy ezt teszi, világosan mutatja, hogy mekkora súlyt ad ennek a kérdésnek – éles ellentétben White-tal és az amerikaiakkal.

A tervezet záró részei politikai jellegű kérdésekkel foglalkoznak és ismét rendkívüli jelentőségűek. „Oroszország helyzete, amely harmadik alapító lehet, ha részt vehet egy ennyire kapitalista ízű intézményben, speciális megfontolásokat igényel” [i. m. 15. o. 5. pont]. Ez azt jelenti, hogy a háborúban akkor előreláthatólag győztes harmadik vezető hatalom megkaphatja ugyanazt a státust, mint a

másik kettő, ha ezt óhajtja, és gazdasági berendezkedésével összeegyeztethetőnek tartja. Ez a három nagyhatalom közti, a háború idején kialakult szoros együttműködésnek a háború utáni időre való kiterjesztésére vonatkozó egyértelmű javaslat. Ennek mérhetetlen fontossága nyilvánvaló, és ennek a javaslatnak a teljes jelentősége csak a későbbiekben fog megmutatkozni, amikor White alternatív, mind Európa, mind a világ számos más része – és különösképpen a Szovjetunió – számára elfogadhatatlan javaslata kerül bemutatásra, amely többséget biztosított volna gyakorlatilag minden kérdésben a nyugati hemiszférának, és vétőjogot az Egyesült Államoknak.

Folytatva Keynes elképzeléseinek ismertetését, az Egyesült Államok természetesen fenntarthatná a konzultációs kapcsolatot az amerikai államokkal, Nagy-Britannia pedig a Brit Nemzetközösség tagjaival. A Igazgatótanács tagjait az egyes államok kormányai neveznék ki, és a kvóták arányában lenne szavazati joguk. Az, hogy a szavazati jogok a kvóták arányához igazodnának, ismét rendkívüli fontosságú, és ennek jelentőségére csak akkor lehet majd rámutatni, ha sor kerül az alternatív javaslat bemutatására. Nem lenne akadálya annak, hogy a nem tagállamok nemzeti bankjainak is számlájuk legyen ennél az intézménynél, de nyilván nem szólhatnak bele a döntésekbe. Végül öt év elteltével, ha ezt a kormányzótanács szükségesnek tartaná, lehetőség lenne az egész rendszer újragondolására.

Ezzel befejeztem a Keynes-terv Horsefield által közölt és általa negyediknek nevezett változatának ismertetését és kommentálását. Térjünk most át a White-terv Horsefield által közölt első változatának ismertetésére.

2. A WHITE-TERV HORSEFIELD ÁLTAL KÖZÖLT ELSŐ VÁLTOZATA

Az ezt megelőző és ezzel a kérdéskörrel foglalkozó első publikációt [Szokolczai 2011] a Keynes-terv itt közölt változata kialakulása leírásának szenteltem, úgy véltem ugyanis, hogy ez a kialakulási folyamat olyan fontos, hogy részletes ismertetése elkerülhetetlen. Nem ez a helyzet a White-terv esetében. Itt nem volt első, második vagy harmadik változat – ha e tekintetben a Horsefield-féle terminológiát használjuk – és ezek a sohasem volt változatok nem kerülhettek olyan magas szintű meg tárgyalásra és elfogadásra olyan testületek előtt, mint az angol közgazdaságtudomány legjelesebb képviselői, a vezető angol kormányhivatalok, ideértve az Angol Nemzeti Bankot (Bank of England) is, sőt végül a *Churchill* vezette angol kormányt is. Az egészen rövid előkészítési folyamat ismertetésére másutt kerülhet sor, és a cikknek ebben a második részében – a rövid előzmények mellőzésével és a párhuzamosság kedvéért – azonnal rátérek a White-terv Horsefield által közölt első változatának [Horsefield 1969b: 37–82] ismertetésére. A párhuzamosság kedvéért itt is közlöm a Horsefieldnél [i. m. 37] szereplő címet és dátumot is: „*Preliminary Draft Proposal for a United Nations Stabilization Fund and a Bank for Reconstruction and Development of the United and Associated Nations, H. D. White, Assistant to the Secretary, U.S. Treasury Department, April 1942*” (Előzetes és vázlatos javaslat az Egyesült Nemzetek Stabilizációs Alapjára és az Egyesült és Társult Nemzetek Újjáépítési és Fejlesztési Bankjára, 1942. április, H. D. White, miniszterhelyettes, az Egyesült Államok Pénzügyminisztériuma).

Horsefield az idézett mű első kötetében [Horsefield 1969a: 21–25] rövid ismertetést közöl a tervről, a harmadik kötetben pedig [Horsefield 1969b: 37–82] közli a terv teljes szövegét. A rövid ismertetés a hosszú kivonata, nagyrészt szó szerint ismételve a hosszú anyag egyes részeit és ezért itt nem célszerű foglalkozni vele, mert ez csak teljesen fölösleges ismétlésekre vezetne. A harmadik kötetben közöltek négy részre bonthatók. Az első egy egészen rövid előszó [Horsefield 1969b: 37], a második pedig egy bevezetés (Introduction) [Horsefield 1969b: 37–41], amely az elvi megfontolásokat tekinti át.

Ezt követi az I. rész [i. m. 42–45] : *Part I: Suggested Outline of a United and Associated Nations Stabilization Fund* (I. rész: Az Egyesült és Társult Nemzetek Stabilizációs Alapjának javasolt vázlata) és a II. rész [i. m. 46–82]: *Part II: A United Nations Stabilization Fund* (II. rész: Az Egyesült Nemzetek Stabilizációs Alapja).

Az látszik célszerűnek, hogy először, a 2.1. alfejezetben az előszót közöljük.

2.1. ELŐSZÓ ÉS A BEVEZETÉS

Az előszó [i. m. 37] csupán arra utal, hogy a tervezet *Morgenthau* pénzügyminiszter kezdeményezésére készült, a bevezetés [i. m. 37–41] pedig leírja azt a három problémát, amellyel a világháború végén szembe kell nézni:

(a) a valutarendszer, valamint a pénzügyi és hitelrendszerek összeomlásának megakadályozása,

(b) a külkereskedelmi forgalom helyreállítása és

(c) annak a nagy volumenű tőkének az előteremtése, amelyre gyakorlatilag a világ egészében szükség lesz az újjáépítéshez, a segélyezéshez és a gazdasági talpra álláshoz.

Az itt felsorolt problémák reálisak, de hiányzik belőlük a Keynes-terv központi gondolata: az általános visszaesés elkerülése és a teljes foglalkoztatás világméretű biztosítása.

A bevezetés első szavait a konkrét célok felsorolása követi.

(1) „A konkrét terveket most kell megfogalmazni” [i. m. 38].

(2) „A konkrét tervek elősegítik a háború megnyerését” [uo.].

(3) „Két nemzetközi kormányzati szervet (International Government Agencies), egy Stabilizációs Alapot (Stabilization Fund) és egy Újjáépítési Bankot (Bank for Reconstruction)” kell létrehozni [i. m. 39.]. A későbbiek pontosan megadják e két intézmény nevét: *United and Associated Nations Stabilization Fund* és *Bank for Reconstruction and Development of the United and Associated Nations*.

Ez így is történt, és a második intézménynek még a neve is majdnem pontosan megegyezik a Világbankéval.

(4) „A javaslatokat számos kormány képviselőinek kell kidolgozniuk, akiknek ebből a célból kell találkozniuk” (uo.).

(5) „Ha érdemleges eredményeket akarunk elérni, akkor hajlandóknak kell lennünk arra, hogy eltérjünk a hagyományoktól, és új utat törjünk” (i. m. 40. o.). Itt White arra utal, hogy egy hatékony Népszövetség létrehozására való képtelenség vezetett két világháborúhoz, és hogy „a rövidlátó és vészt hozó gazdasági nacionalizmus” helyett „intelligens nemzetközi együttműködés”-re (i. m. 41) van szükség.

Mindezekben White-nak tökéletesen igaza van, de ezek nagy része már nyilvánvaló volt akkor is. White ugyanakkor fölülmúlta Keynest abban, hogy szükségesnek látta annak a két nemzetközi szervezetnek a létrehozását, amely létre is jött, míg Keynes, noha nem tagadta a Világbankhoz hasonló szervezet szükségességét, sőt leírta, hogy ennek a szervezetnek számlát kell vezetnie a Klíringuniónál, ezen túlmenően nem foglalkozott vele. White előrelátta a Bretton Woods-i tárgyalások szükségességét is, míg Keynes elegendőnek tartotta a két alapító tag, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok vagy esetleg harmadik alapító tagként a Szovjetunió egyetértését és a többieknek az ehhez való csatlakozását. Már ebben a kezdeti stádiumban is felmerül tehát az a gondolat, hogy a későbbiekben White politikai érzéke és főként az amerikai politikai viszonyokban való jártassága bizonyult döntő fontosságúnak, nem pedig Keynes vitathatatlan gazdaságelméleti, sőt a praktikus kérdések helyes megoldásával kapcsolatos fölénye.

2.2 A WHITE-TERV I. RÉSZE: ÖSSZEFOGLALÓ ISMERTETÉS ÉS ÉRTÉKELÉS

A White-terv I. része [i. m. 41–45] öt alrészben fogalmazza meg a konkrét javaslatok alapjait, a részletes kifejtés a II. részre [i. m. 46–82] marad. Ebben az alfejezetben ezt az öt alrészt tárgyaljuk.

I. alrész: Az Alap (Fund) céljai [i. m. 41]

Ezt az alrészt különös részletességgel kell tárgyalni, mert ez mutatja be a legjobban és legáttekinthetőbben a Keynes- és a White-terv közötti legfontosabb koncepcionális különbségeket, amelyek mélységét azonban a későbbi alrészek még jobban kiemelik. Ez az alrész 11 pontban fogalmazza meg az Alap (Fund) – tehát a későbbi Valutaalap – céljait. Ezeket ez az alrész csak felsorolja, és a részletesebb elemzésre a II. alrészben kerül sor, de már ez a felsorolás is lehetővé teszi a részletes kommentálást. Ez a 11 pont a következő:

1. Az Egyesült Nemzetek valutaárfolyamainak stabilizálása.
2. Az Egyesült Nemzetek közti produktív tőkeforgalom bátorítása.
3. A zárolt számlák felszabadítása.
4. Az Egyesült Nemzetek közti rossz aranyelosztás korrekciójának elősegítése.
5. A – mind közületi, mind magán – nemzetközi adósságok rendezésének és az adósságszolgálatnak a megkönnyítése.
6. A tagállamok nemzetközi elszámolásai terén tapasztalható zavaró egyensúlyhiányok fennállási idejének rövidítése és az árszintek stabilizálásának elősegítése.
7. A valutaforgalom ellenőrzése szükségességének és alkalmazásának csökkentése.
8. A többes valutaárfolyamok és a bilaterális klíringmegállapodások megszüntetése.
9. Az egészséges pénzkibocsátási és hitelpolitikák és gyakorlatok előmozdítása az Egyesült Nemzetek körében.
10. A külkereskedelmi forgalmat gátló korlátozások csökkentése.
11. A nemzetközi valutaforgalom hatékonyabb és kevésbé költséges lebonyolításának előmozdítása.

Noha a 11 pont jórészének White általi részletes tárgyalására a következő, 2.4. alfejezetben kerül majd sor, már ez a pontokba szedett rövid felsorolás is – amint erre már utaltunk – lehetővé teszi a két koncepció egészen alapvető, sőt voltaképpen feloldhatatlan ellentétének bemutatását.

A White-terv itt ismertetett céljainak első pontja a valutaárfolyamok stabilizálása, a Keynes-terv kiinduló pontja viszont az, hogy a valutaárfolyamok folyamatos korrekciója elkerülhetetlen, sőt ezek folyamatos korrekciója alapvető fontosságú gazdaságpolitikai eszköz és a nemzetközi gazdasági egyensúly fenntartásának előfeltétele. Ezzel szorosan összefügg a White-terv 6. pontja, amely a tagállamok nemzetközi elszámolásai terén tapasztalható zavaró egyensúlyhiányok fennállási idejének rövidítését és az árszintek stabilizálásának elősegítését irányozza elő. Keynes ezzel szemben az egyensúlyhiányok felszámolásának nagy időigényével számol, és még a különösképpen nagy, a kvóta háromnegyedét meghaladó egyensúlyhiány, azaz tartozás esetében is csak ennek két éven túli fennállása esetén akarja lehetővé tenni az ország fizetéseképtelenségének kimondását.

Az Egyesült Nemzetek közti produktív tőkeforgalom bátorítása (White 2. pont) nyilvánvaló módon Keynes szerint is kívánatos, ő azonban a zárolt számlák kérdését nem akarta bevonni a Klíringunió hatáskörébe. Keynes szerint az Egyesült Nemzetek közti rossz aranyelosztás korrekciója (White 4. pont) nem alkalmas a problémák megoldására. A nemzetközi adósságok rendezésének és az adósságszolgáltatnak a megkönnyítéséről (White 5. pont) nem esik szó a keynesi tervben. Keynes úgy véli, hogy a II. világháború utáni helyzetben nem a hitelek törlesztésére, vagyis a hitelállomány csökkentésére, hanem éppen ellenkezőleg, a hitelállomány növelésére van szükség. Mi több, Keynes másutt olyan, a hitelező államok számára megdöbentő de – legalábbis az addigi – gazdaságtörténelmi tényeknek megfelelő kijelentést is tesz, hogy még sohasem fordult elő, hogy a nemzetközi szuverén adósságok teljes egészét visszafizették volna.

Az igazi ellentét azonban a következő: a White-terv 7. pontja a valutaforgalom ellenőrzésének megszüntetését kívánja, a Keynes-terv viszont ennek fenntartását elkerülhetetlennek tartja. Most ünnepelhetjük ennek az alapvető ellentétnek a hetvenedik születésnapját, ha az ellentét megszületése napjának a White-terv első változatának keltét tekintjük, 1942. február 11-et. Ebben a 70 évben az amerikai nemzetközi pénzügyi politika elsődleges célja volt a nemzetközi tőkeforgalom mindenféle ellenőrzésének teljes megszüntetése, az e téren elért eredmények óriásiak, és ennek tragikus következményei – megítélésem szerint – ugyancsak azok.

A többes valutaárfolyamok képtelen rendszerét és a bilaterális klíringmegállapodásokat (White 8. pont) nyilván Keynes is ellenezte, de a White-tervben nem esett szó a sterlingövezet fenntartásáról, valamint az egyes, egymással szoros földrajzi vagy történelmi kapcsolatban álló országok közti szorosabb pénzügyi kapcsolatok fenntartásának vagy létesítésének lehetőségéről. Ennek nyilván az volt az oka, hogy az amerikaiak elleneztek mindezeket. Az egészséges pénzkibocsátási és hitelpolitikát és gyakorlatot (White 9. pont) Keynes nyilván nem ellenezte, de hangsúlyozza az egyes országok gazdaságpolitikai döntési szabadságának fenntartását.

A külkereskedelmi forgalmat gátló korlátozások csökkentése (White 10. pont) tekintetében ugyanaz a helyzet, mint a nemzetközi tőkeforgalom esetében. Itt is leírhatnánk azt, hogy most ünnepeljük az ezzel kapcsolatos ellentét születésének

hetvenedik évfordulóját. Keynes is egyértelműen a nemzetközi szabadkereskedelem híve volt, de nem utasította el azt, hogy a bajba jutott és nemzetközi fizetési gondokkal küzdő országok a racionális mértékű vámok vagy kereskedelmi korlátozások eszközéhez nyúljanak, ha a teljes foglalkoztatás fenntartásának és a deflációs és restriktív politika elkerülésének ez az egyetlen lehetősége.

II. alrész: Az Alap jogköre vagy felhatalmazásai (powers) [i. m. 41–43]

Ez az alrész túlságos alaposággal tárgyalja a részleteket, sőt egyes helyeken valószínűleg belebonyolódik ezekbe, ezért itt csak a javasolt jogkör legfontosabb elemeivel foglalkozhatunk, ez is ad azonban bőséges lehetőséget a kommentálásra és a két terv közti alapvető koncepcionális ellentétek bemutatására.

Az Alap: „Vásárol, elad vagy tart aranyat, valutákat, külföldi fizetőeszközöket, váltókat, valamint a »tag«-államok államkötvényeit, és az alapok (funds), mérlegek (balances), csekkek, váltók és elfogadványok nemzetközi forgalmának klíringháza-ként működik” [i. m. 41. o. 1. pont]. Fölösleges rámutatni, hogy ez valami egészen más, mint a keynesi javaslat: ez egy normális banktevékenységet folytató intézmény, amelynek ezen fölül speciális jogosítványai is vannak.

„Minden tagállam pénzügyminisztériuma (vagy ügynöke, egy stabilizációs alap vagy a központi bank) lenne csak jogosult arra, hogy megvásárolja az Alaptól bármely tagállam valutáját [...], feltéve hogy [...] a vásárló ország által megvásárolt és megvásárolni szándékozott valuta összege nem több mint 100 százaléka annak a teljes összegnek – arany, valuta és bankjegyek –, amelyet [ez az ország] eredetileg befizetett az Alapnak, és a valutaárfolyamot az Alap állapítja meg” [i. m. 41–42. o. 2. pont].

Azzal, hogy a terv a központi bankot a pénzügyminisztérium ügynökének tekinti, nem érdemes foglalkozni, mert a központi bankok függetlensége akkor még nem volt általánosan elfogadott alapelv. Ami a többi javaslatot illeti, a két elgondolás alapvető ellentéte itt még nagyobb mértékben mutatkozik meg. Egyrészt ez a tervet nyilvánvaló módon deflációs jellegű. Feltételezi – ennek részletezésére a későbbiekben kerülhet majd sor –, hogy a tagállamok nagyobb kezdő befizetést teljesítenek az Alap javára, és az Alap ezeket az összegeket heverteti. Az, hogy a magánszfé-
ra tevékenységének finanszírozására használhatná fel, kizárt, mert az Alap partnerei csak a pénzügyminisztériumok vagy ügynökeik lehetnek. Ez már eleve deflációs jelleget garantál, másrészt az egyes tagállamok – a következőkben tárgyalandó esettől eltekintve, tehát normális körülmények között – nem vehetnek igénybe több pénzügyi erőforrást az Alaptól, mint amennyit ők maguk eredetileg befizettek. Ez a rendelkezés példátlan mértékben deflációs jellegű, és a legteljesebb mértékben ellentétes azzal a helyzettel, amely a II. világháború utáni időben volt várható. Csak arra lehetett számítani, hogy a háborútól sújtott és az újjáépítés feladatával szembenező, elsősorban európai államoknak komoly külső segítségre lesz szükségük gazdaságuk és országuk talpra állításához. Harmadszor, e terv szerint a valutaárfolyamot az Alap állapítja meg. Ez példátlan mértékben csorbítja a tagállamok szuverenitását.

Mind a neokeynesiánusok, így *Davidson* [vö. pl. 2009], mind *Leijonhufvud* [2009], mind *Skidelsky* [2009 és 2011] azt állítják, hogy az amerikaiak sohasem értették meg Keynest. Az itt leírtak megerősíteni látszanak ezt a nézetet.

III. alrész: A tagság elnyerésének feltételei (*Eligibility for membership*) [i. m. 44]

Ezek a feltételek a szélsőségesen liberális közgazdasági doktrína összes alapelveinek elfogadását írják elő:

1. „A tagállamokkal lebonyolított valutaforgalom minden korlátozásának és ellenőrzésének feladása [...], kivéve ha ezt az Alap jóváhagyja” [i. m. 44. o. 1 pont, az egész alrész a 44. oldalon, és az egyes bekezdéseket bevezető számok itt és a továbbiakban az eredeti szöveg számai].
2. „A más országok valutáihoz viszonyított valutaárfolyamok csak az Alap egyetértésével és csak olyan mértékben és irányban változtathatók meg, ahogy ezt az Alap jóváhagyja.”
3. „Más tagországból származó betétek és beruházások nem fogadhatók el, hacsak ezt ennek az országnak a kormánya jóvá nem hagyja, és minden tagország rendelkezésére kell bocsátani, kérelmére, a tagország állampolgárainak minden vagyonát”. Már most érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy míg az első pont a valutaforgalom bármiféle ellenőrzésének feladását, ez a pont – implicit módon, de ezzel a legélesebb ellentétben – a valutaforgalom legszigorúbb állami ellenőrzését írja elő.
4. „Nem köthető semmiféle bilaterális klíringmegállapodás.”
5. „Semmilyen pénzügyi vagy általános érintkezés vagy politika sem alkalmazható [...], ha az Alap tagjai szavazatainak négyötöde helyteleníti ennek az intézkedésnek az alkalmazását.”
6. „A létező kereskedelmi korlátozások fokozatos csökkentését előirányzó programot kell indítani [...], és ezen fölül el kell fogadni, hogy a vámok semmilyen növelésére sem kerül sor.”
7. „Nem engedhető meg a kormány külföldi adósságai teljesítésének semmilyen elmaradása (default) [...] az Alap hozzájárulása nélkül.”
8. „Nem kaphat támogatást – közvetlenül vagy közvetve – bármely áru vagy szolgáltatás exportja a tagállamokba az Alap hozzájárulása nélkül.”

Ehhez nem fűzhető más kommentár, mint hogy ezeknek a javaslatoknak a széleskörűsége és szigora, valamint az Alapnak adott felhatalmazás mértéke példátlan, és e kérdések kezelése teljesen ellentétes azzal, ahogy Keynes ezekkel a problémákkal foglalkozott.

2.3 A WHITE-TERV II. RÉSZÉ

Ebben az alfejezetben is csak azokkal a részletekkel foglalkozunk, amelyek tárgyalását elkerülhetetlennek tartjuk.

I. alrész: Az Alap (*Fund*) céljai [i. m. 46–48]

A tervezet az Alap elsődleges céljának a valutaárfolyamok stabilizálását tekinti [i. m. 46]. Itt erre vonatkozóan a következő érvelést találhatjuk: „A stabil valutaárfolyamok elérésének előnyei nyilvánvalók. A stabil valutaárfolyamok fenntartása azt jelenti, hogy ezzel kiküszöböljük az árfolyamkockázatot a nemzetközi gazdasági és pénzügyi tranzakciókból. A külkereskedelmi forgalom lebonyolításának költsége ezzel lecsökken, és a tőke sokkal könnyebben áramlik abba az országba, ahol a leg-

nagyobb a hozadéka, mert mind a rövid-, mind a hosszú távú beruházásokat nagymértékben gátolja a valutaleértékelés veszélye. Ahogy erősödik a külföldi valutaárfolyamok folyamatos stabilitására vonatkozó várakozás, úgy lesz egyre nagyobb lehetőség a tőkemenekülés és az infláció romboló következményeinek elkerülésére.”

Erre a végtelenségig leegyszerűsített elemzésre első megközelítésben csak a végtelenségig leegyszerűsített válasz adható. Ez az elemzés az első féléves bevezető közgazdasági előadások színvonalán áll. Teljes mértékben igaz, hogy ha az ízlések változatlanok és a technológia is változatlan, minden ismeretünk és az előrelátásunk tökéletes, és a világban nem következik be semmiféle, sem politikai, sem gazdasági változás, akkor ezek a tételek igazak. Nagyon jól tudjuk azonban, hogy az ízlések és a technológia távolról sem változatlanok, informáltságunk aszimmetrikus és előrelátásunk tökéletlen, a világban teljességgel előreláthatatlan gazdasági és politikai változások következnek be, tehát ahogy ezt *North* [2005] leírja és Szakolczai [2006b] ismerteti, nem ergodikus világban élünk. Ebben a nem ergodikus világban teljességgel előre nem látható változások következhetnek be bármikor, sőt következnek is be nem is ritkán, és fő feladatunk az ezekhez való alkalmazkodás. Ilyen körülmények között a folyamatos stabilitás és az általános egyensúly, ennek részeként pedig a stabil valutaárfolyamok rendszere nem más, mint veszedelmes illúzió, az erre a veszedelmes illúzióra fölépített gazdaságpolitikai ajánlás pedig szükségképpen sorozatosan ismétlődő katasztrófák forrása.

II. és III. alrész [i. m. 48–73 és 75–77]:

Ezzel a két alrésszel a 2.2 alfejezetben már foglalkoztunk, az előbb nem tárgyalt részletek itteni alaposabb bemutatására terjedelmi okokból nincs lehetőség.

IV. alrész: Az Alap összetétele (*Composition of the Fund*) [i. m. 74–75]

Ezt a részt tekinthetjük a White-terv legkritikusabb pontjának. White és társai bonyolult formulát dolgoztak ki arra, hogy hogyan lehet meghatározni az egyes országok befizetéseit és ennek megfelelően az igazgatótanácson (Board) belüli szavazataik számát. Ennek eredményeként az egyes kiemelt országok javasolt befizetése a következők voltak millió dollárban:

Egyesült Államok	3 196	Argentína	72
Anglia	635	Mexikó	26
Szovjetunió	164	Brazília	50
Kanada	138	Kolumbia	18
Hollandia és gyarmatai	157	Kuba	9

A szavazatok arányát úgy határozták meg, hogy minden tag egy igazgatót nevezne ki, minden igazgatónak 100 szavazata lenne, és további szavazatai arányosak lennének a kormánya által arányban vagy valutában a Valutaalap javára jegyzett összeggel. A Valutaalapban való részesedés és az Igazgatótanácson belüli szavazatok százalékos arányai mindezek folytán a következőképpen alakultak:

	Részesedés	Szavazatok aránya
Egyesült Államok	61,03	25,32
Argentína és Chile	1,68	3,93
Egyéb Latin-Amerika	2,93	30,54
Brit Birodalom	20,20	17,56
Szovjetunió	3,13	2,86
Hollandia és gyarmatai	3,01	2,61
Egyéb európai országok	4,24	13,10
Kína	1,64	2,26
Az Újjáépítési Bank (Világbank) elnöke	2,14	1,63

Noha a dokumentum hangsúlyozta, hogy ezek a számok előzetesek, nyilvánvaló a durva aránytalanságok. Az igazgatótanács a legfontosabb döntéseket 80 százalékos többséggel hozná meg, ami azt jelenti, hogy az Egyesült Államoknak 25,32 százalékos szavazati arányával minden fontos döntésben vétőjoga lenne, sőt vétőjoga lenne még a 75 százalékos többséggel meghozott döntésekben is. Emellett az Egyesült Államok és Latin-Amerika a szavazatok 59,79 százalékával rendelkezne, azaz abszolút, sőt 60 százalékos többséggel, és így 50 százalékkal többel, mind a világ összes többi része együttesen. Mi sem jellemzőbb, mint hogy az „Egyéb Latin-Amerika”, vagyis döntő részben a kis és az Egyesült Államoktól gyakorlatilag teljesen függő helyzetben lévő latin-amerikai államok szavazatainak aránya több mint tízszerese a részesedésük, vagyis a befizetésük arányának, ami teljesen torzzá és eleve elfogadhatatlanná teszi az egész rendszert. Egyébként a félévszázados súlyeltolódásra mi sem jellemzőbb, mint hogy White akkor Argentínát és Chilét emelte ki a többi latin-amerikai állam közül, míg ma feltétlenül Brazíliát és Mexikót kellene kiemelni. Folytatva, ez a javaslat a Brit Birodalom és a többi európai állam, sőt az egész keleti hemiszféra szerepét és függőségét ugyanolyan szintre szállította volna le, mint amilyen a latin-amerikai államoknak jutott az Amerikaközi Bankban (Inter-American Bank).

Még érdekesebb és fontosabb következtetésekre juthatunk, ha a White-tervnek ezeket a részeit a Keynes-terv ezzel összehasonlítható részeivel vetjük egybe. Keynes – aki egyébként alig foglalkozott a kérdéssel, mert mi sem volt nyilvánvalóbb számára, mint hogy ez másodlagos ügy, és hogy a vezetésben az arányosság elvének és nem a kiáltó aránytalanságnak kell érvényesülnie – a regionalitás elvéből indult ki. Szerinte, ha egyetlen állam vagy államközösség súlya ezt indokolja, egyedül kell kapnia egy helyet az igazgatótanácsban, és ha egy régió több államra oszlik, akkor a régió államainak kell megállapodniuk abban, hogy valamely adott időszakban ki képviselje őket. A régiók képviselőit azonban arányosnak kell lennie. Ismét aligha kell hangsúlyozni a több mint fél évszázados előrelátást. Manapság elő sem lehetne állni egy olyan tervszellettel, amely nem adna megfelelő súlyt Kínának, Indiának, Brazíliának és Mexikónak.

Folytatva az egybevetést, a világnak és a világ részeként Európának ezen deklaszálása semmi a Szovjetunió White által előírányzott deklaszálásához képest. A Szovjetunió a Németországot legyőző hármasszövetség egyenrangú és emellett a legnagyobb anyagi és főként véráldozatot hozó tagja volt. Egy létrehozandó világ-

szervezet vezetésében tehát joggal igényelhetett egyenrangúságot, amit az ENSZ-ben meg is kapott. Keynes erről azt írta, hogy ha a Szovjetunió hajlandó részt venni egy ilyen „kapitalista ízű” szervezetben, akkor – akárcsak az Egyesült Államokat és a Brit Birodalmat – megilleti a velük egyenlő kiemelt státus, a három alapító tag egyikének rangja. Véleményem szerint teljesen elképzelhetetlen, hogy a Szovjetunió tagságot vállalt volna egy olyan szervezetben, amelyben minden döntést szinte szuverén módon az Egyesült Államok hozhat meg, amelyben szavazati aránya az Egyesült Államoké egytizedének felelt volna meg, gyakorlatilag egyenlő lett volna Hollandiáéval és gyarmataiéval, és feltehetőleg elmaradt volna a közép-amerikai államok egyesített szavazati aránya mögött.

V. alrész: Egy új nemzetközi valuta (A new international currency) [i. m. 78–82]

A White-terv I. részének nem volt ilyen alrésze, és ez a kérdés formálisan a II. részben sem szerepel külön alrészként, de kiemelkedő fontossága miatt – eltérve az eredeti anyag jelölésrendszerétől és szerkezetétől – kezelniük kell. White érvelésének lényege a következő.

„Már most van azonban egy nemzetközi csereeszközünk, mégpedig az arany. Egy uncia 0,999 finomságú arany ugyanaz az Egyesült Államokban, mint Kínában, Dél-Afrikában vagy Izlandon. [...] Nagyon olcsó a már a világ monetáris készleteiben lévő arany használata. Még az egyik országból a másikba való szállítás költsége is elkerülhető az arany megjelölésével (earmarking). [Ugyanakkor igaz, hogy] a monetáris arany mennyiségének növelése költséges. Ennek megoldása azonban egyszerű – éppen csak korlátozni kell az újonnan bányászott aranyban a világ monetáris [arany]készletéhez való hozzáadását. [...] *Nincs tehát semmi előnye annak, hogy a meglévő aranyat a nemzetközi pénzforgalom új eszközével helyettesítsük*” [i. m. 79] (kiemelések tőlem, Sz. Gy.).

Ez nem más, mint az I. világháború előtti aranystandard rendszeréhez való visszatérés – a visszatérés ahhoz a rendszerhez, amelyet Keynes a leghatározottabban elutasított. Ebben az érvelésben ugyanakkor szó sincs az egyes országoknak a teljes foglalkoztatásra és a gazdasági fejlődésre való jogos törekvéséről: a domináns elem a nemzetközi pénz – az arany – központi szerepe, minden más szempontnak akár még csak az említése nélkül is. Ez a két elgondolás közti alapvető különbség, és különbség vagy ellentét ennél mélyebb nem lehet.

White elemzésének részleteivel itt nem foglalkozhatunk, csak a legfontosabbat mondhatjuk ki egészen egyértelműen: a Bretton-Woods-i rendszer, amint ez köztudott, összeomlott, éppen az arany központi szerepe és az arany dollárban kifejezett értékének teljes stabilitása és megváltoztathatatlansága miatt. A keynesi álláspont helyességnek bizonyítására további érv voltaképpen nem is kell, noha a kérdés bőven részletezhető lenne.

3. A TANULSÁGOK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Keynes alapvető törekvése egy olyan nemzetközi pénzrendszer létrehozása volt, amely lehetővé teszi az egyes országok – és köztük elsősorban a legrosszabb helyzetben lévő adós országok – számára az egyensúlynak a restriktív elkerülésével való

helyreállítását és ezzel a fejlődést. Keynes meg volt győződve arról, hogy ez a cél nem érhető el az aranyvaluta-rendszerhez való lényegi visszatéréssel. Bebizonyosodott, hogy kétszeresen is igaza volt. Egyrészt a Bretton-Woodsban létrehozott rendszer összeomlott, másrészt mára a legrosszabb helyzetben lévő adós országok számára ajánlott egyetlen politika – a keynesi felfogással a legélesebb ellentétben – a restriktció és a még nagyobb restriktció, ami lehetetlenné teszi felzárkózásukat.

Ez a következtetés világmértékben és európai mértékben egyaránt igaz. Az, hogy a világ jelenlegi pénzrendszere nem mozdítja elő az ennek szabályait követő fejlődő országok felemelkedését, gyakorlatilag a latin-amerikai, majd a délkelet-ázsiai pénzügyi válsággal vált nyilvánvalóvá. Az, hogy a még csak teljes egészében létre sem hozott európai pénzrendszer nem egyértelműen előnyös a felzárkózó országok számára, és nem is célszerű az összes európai felzárkózó országra való gyors kiterjesztése, a legutóbbi évek felismerése. A keynesi elgondolásokhoz való visszatérés tehát elkerülhetetlennek látszik, ennek részletei azonban nem itt tárgyalandók.

IRODALOM

- Davidson, Paul (2009): *The Keynes Solution. The Path to Global Economic Prosperity*. Palgrave Macmillan, New York, 196. o.
- Horsefield, J. Keith (1969a): *The International Monetary Fund 1945–1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation*. Volume I: Chronicle. International Monetary Fund, Washington, D. C., viii + 663 o.
- Horsefield, J. Keith (1969b): *The International Monetary Fund 1945–1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation*. Volume III: Documents. International Monetary Fund, Washington, D. C., vii + 549 o.
- Keynes, John M. (1940–1944/1980): *Activities 1940–1944. Shaping the Post-War World: The Clearing Union. The Collected Writings of John Maynard Keynes*. Volume XXV. Edited by Donald Moggridge. Macmillan and Cambridge University Press for the Royal Economic Society, London – Basingstoke, xiv + 522 o.
- Leijonhufvud, Axel (2009): Out of the Corridor: Keynes and the Crisis. *Cambridge Journal of Economics*, 33. 741–757. o.
- North, Douglass C. (2005): *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 187 o.
- Skidelsky, Robert (2009): Keynes. The Return to the Master. *Public Affairs*, New York, 221. o.
- Skidelsky, Robert (2011): The Relevance of Keynes. *Cambridge Journal of Economics*, 35/1. (január) 1–13. o.
- Szakolczai György (2011): Bretton-Woods előtt: A Keynes-terv kialakulása és tanulások napjaink számára. *Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények*, 26. (szeptember) 15–45. o.
- Szakolczai György (2012): Bretton-Woods előtt II.: A Keynes és a White-terv alapváltozata és ezek összehasonlítása, valamint tanulások napjaink számára. *Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények*, 27. (április) 85–110. o.